

Тарасова М. Предтечі Шевченкового романтизму. // Дивослово. – 2009. – № 3. – С. 34-36.

Роль Шевченкових попередників – українських поетів-романтиків – у становленні його як романтика мало висвітлена в сучасному літературознавстві. Романтичне начало поезій Шевченка сприймалось як належне, як органічний складник тогочасної літературної доби, в якій розпочинав свою творчість поет. Проте не підлягає сумніву те, що Шевченко не тільки був знайомий із творами українських романтиків (обсяг літературної продукції тоді був невеликий, тому це було цілком реально), а й у дечому наслідував їх. Щоправда, його геній настільки самобутньо й глибокопоетично інтерпретував перейняті в них теми й образи, що варто говорити вже не про власне наслідування, а про геніальне узагальнення і майстерне перероблення й доопрацювання попередніх здобутків. Тож можемо стверджувати, що «Шевченко, з одного боку, беззастережно випередив свою добу, а з другого - залишився її нащадком, що особливо переконливо доводить його рання творчість» [1, с.116]. Фактично ж творчість Шевченка стала найвищою ланкою в еволюційному розвитку українського романтизму. Таким чином, актуальність цієї статті продиктована майже цілковитою недослідженістю проблеми взаємозв'язку творчості поетів-романтиків 20-60-х рр. XIX ст. і поетичної спадщини Шевченка. Це питання незаслужено залишалось в тіні літературо- і шевченкознавства, тому й здобутків у цьому напрямі поки що небагато (М.Коцюбинська, «Специфіка балади українських романтиків»; З.Геник-Березівська, «До романтичних початків творчості Шевченка»). Наша мета – простежити вплив та взаємозв'язок творчості Шевченка з доробком поетів-романтиків.

Оскільки «в основі романтизму як літературного напрямку лежить певний тип художньої свідомості» [8, с. 154], наше завдання полягає у тому, щоб виокремити найхарактерніші ознаки художнього мислення поетів-романтиків і з'ясувати, які з них дістались у спадок Шевченкові й наскільки були видозмінені й розвинуті під впливом його поетичного та малярського таланту.

Загальновідомо, що визначальною рисою романтичної поезії 20-60-х рр. XIX ст. було переплетення літературного і фольклорного начал. На думку Д.Наливайка, це варто пояснювати тим, що «на той час фольклор сприймався по-іншому... тоді він розглядався не окремо від літератури й літературного процесу, а в одній площині, межа між ними уявлялась легко перехідною... Звідси поширеність у романтичній поезії не лише наслідувань і переспівів народних пісень та балад, а й прямих фольклорних запозичень та контамінацій» [5, с. 34].

Фольклорний компонент в українських поетів-романтиків і в Шевченка має різний характер.

Перші здебільшого використовували спеціально зібраний матеріал народної творчості, тому й відчувається в їхньому доробку певна штучність, фольклорні мотиви часто звучать вимушено, що, зрештою, позначається на художній вартості творів. Часто поети-романтики навіть удавалися до прямого переспіву, «олітературнення» народних пісень, балад, вірувань тощо. Результатом цього, на думку М.Яценка, стають літературні твори, позбавлені «художньої ідеї, яка б організовувала зміст» [10, с. 15].

Тим часом для Шевченка, що як особистість формувався під впливом материних та сестриних пісень, казок, розповідей, використання народних елементів було природним, і саме ця природність, невимушеність вживання як суто українських народних тем та символів, так і поетикальних прийомів народної творчості вивищують його над попередниками. Для Шевченка народні пісні, прислів'я, перекази тощо були не екзотикою, як для переважної більшості поетів-романтиків, які саме тому й узялися збирати народні перлини, а повсякденною справою, що збагачувала життя віковою мудрістю.

Атрибутивна ознака романтичної поезії – мотив шукання гармонії зі світом через спілкування ліричного героя творів із природою. Саме тому природа в романтичних поезіях перетворюється на «внутрішній пейзаж». «У романтичному світосприйманні індивід виступає частиною природи» [2, с.236].

Так, у поезії М.Костомарова «Поцілунок» стан природи, підсоння і навіть пори року залежать від настрою ліричного героя, від його стосунків із коханою. Коли він упевнений у її почуттях і сподівається на швидку зустріч – усе навколо починає пробуджуватися до життя, квітнути й звеселяти око:

Зійшли ріки, зійшли ріки,
І сніг не біліє;
Коло млина на долині
Трава зеленіє.
Забілілися вишеньки,
Груші запашні;
Збираються, гуляються
Дівки молодії.
І на призьбі біля хати
Співає дитятко.
Вийди, вийди ти до мене,
Моє серденьтко! [10, с. 142].

Тоді ж, коли дівчина відмовляється вийти до нього, настрої героя, а водночас і природи навколо різко змінюється:

Холодная нічка, мороз налягає,
А вітер осінній аж кості проймає.
Коли б він не дув та негода утихла,
Бо вже моя мила холодна як крига! [10, с. 142].

З огляду на це стає зрозумілою пантеїстична природа мислення Шевченка, який, змальовуючи природу у своїх поетичних творах, «передає не стільки її прямий, предметний, скільки переносно-символічний, метафоричний, філософськи поглиблений зміст» [9, с. 44].

Пейзажі поетів-романтиків позначені «картинністю», вони незвичайно мальовничі. На цю особливість звернула увагу М.Коцюбинська й навіть назвала її «романтичним баладним живописом» [4, с. 24].

Над дніпровськими лісами
Ніч шатром розіп'ялась;
Дніпр з крутими берегами
Ніччю дуже розігравсь.
Понад берегом мохнатим
Сосни почали дрімати
Під пісні свого Дніпра.

Л.Боровиковський, «Дніпр» [10, с. 67].

Зелененький берег тмиться.
Річка срібная шумить;
Ходить хлопець невеличкий.
На той бік ріки глядить.
На сім боці нив'я, поле,
Сивий степ та слобода,
Зелень в'яла, всюди душно,
В пилу ходить череда.
На тім боці зелень свіжа.
Блищать на луці квітки,
Дикі гори, гай зелений,
І щебечуть в нім пташки.

М.Костомаров, «Хлопець»[10, с. 165].

Шевченкові романтичні пейзажі теж виразно «картинні», проте їхнє живописне начало значно сильніше, аніж у попередників. Пов'язано це передусім із вродженим і професійно розвиненим талантом живописця, здатного створити бездоганний за предметним і колористичним наповненням малюнок.

Поети-романтики 20-60-х рр. ХІХ ст. вміли майстерно, хоча й інтуїтивно, побудувати композицію «полотна», наситити його фарбами й предметами, які пізніше спадково перейдуть у Шевченків поетичний світ, і,

вкорінившись у свідомості реципієнтів, перетворюються на предмети-знаки, предмети-символи. Це наскрізний у «Кобзарі» образ Дніпра, що з'являється в поезіях романтиків не як звичайна собі назва, а як символ України; образи степу, поля, нив, луків у романтичних творах починають оформлятися як топоси-символи України (для Шевченка, щоправда, найхарактернішим є образ степу). У романтиків уже презентований образ могили, який так само, як пізніше й у Шевченка, пов'язується з героїчним минулим України, добою козаччини:

В чистім полі є могила,
Та могила почорніла;
Хрест над нею не стоїть,
Тільки шабелька лежить.

На могилі вітер віє,
Не стихає, віє, віє...

Я.Щоголів, «Могила» [10, с. 322];

Що то за могила?
Вітер сніг розміта,
Крізь сніг почорніла
Трава вигляда.

Далекії роки далеко вплили,

Як води весною.

Густою травою

Сліди заросли.

Далекії роки далеко заплили,

А люду погіблого слава колишня

У пам'яті тмиться, як трава торішня,

Що вітер з-під снігу розкрив на могилі!

М.Костомаров, «Могила» [10, с. 161-162].

Пізніше у творчості Шевченка через образ могили, що садинок височіє серед степу, актуалізуватиметься героїчне минуле українського народу.

Помітною рисою, яку виокремлюють дослідники в поезії цього періоду, є чітка тематична валентність – пейзажі або виразно ідилічні:

Вже сонінько пригріває.
Теплий вітер подуває.
І річеньки забриніли.
Темні лупі зашуміли;
Заспівала в лісі птиця.
Що рухнула вже травиця;
І травиця-муравиця,
І листочки на калині.
І цвіточки по долині. –
Радуються вся твар Божа,
Що настала весна гожа!..

Я.Головацький, «Весна» [10, с. 404];

або гіперболізовано бурхливі:

Ватагами ходили хмари.
Між ними молодше блукав.
Вітри в очеретах блукали,
І Псьол стогнав і клекотав.
Шуміли верби... рвалось листя.
Гули вітри попід мостом...
Вода реве, вона блідне,
Волосся дибом піднялось;
Псьол гоготить, вихрить, дуріє...

Л.Боровиковський, «Молодиця» [10, с. 38-39].

Романтичний пейзаж не може бути нейтральним, адже в такому разі втрачається той ореол романтичності, який так легко відчутти, але природу якого так важко пояснити.

Ідилічний пейзаж романтиків має свої характерні ознаки. Найперше, він насичений образами, що творять лише світлий настрій: спів соловейка, сонце, цвіт вишень, груш тощо. Як зазначає Є.Нахлік, «у романтизмі соціальна повсякденність і побут ще не могли бути об'єктом соціального аналізу, проте вже ставали об'єктом ... поетизації (ідилії)» [6, с. 51]. По-друге, такі поезії-іделеми часто будуються на основі своєрідного шаблону – від опису ідилічних прикмет природи до передачі емоційного стану ліричного героя. Останній може як продовжувати всезагальний світлий настрій, так і перебувати у протиставленні до навколишньої дійсності. Тоді психологічний стан героя розкривається через різко контрастні образи – смуток, сльози, відчуття приреченості й непереборності кризи. Причиною такого стану в поезіях здебільшого є нещасливе або невзаємне кохання чи глибока туга з приводу суспільних негараздів.

Витончена ідилічність пейзажів у поетів-романтиків пояснюється тим, що вони «змальовували світ таким, яким його хотіли бачити, вони відмежовувались від грубої життєвої правди» [3, с. 17].

На противагу пейзажам-ідиліям символічне навантаження бурхливих картин природи передається через виразно перебільшені (як слушно зауважує Г.Клочек, ніби побачені «крізь збільшувальне скло» [3, с. 18]) образи вітру, що здатен ламати могутні дерева, річок, що випинаються велетенськими хвилями з берегів, лісу й скель, які бентежать своїм страхітливим виглядом тощо.

Що ж стосується звукового оформлення романтичних поезій, то ідилічні пейзажі, як правило, супроводять мелодійний спів соловейка, тихий шепіт річечки чи струмка, пісні людей і т.д., бурхливі пейзажі доповнюються виразними звуковими образами: читаючи поетичні рядки, «чуємо» сильний

вітер, який трощить усе довкола, розбурхане море чи річку, крики сичів, тріск дерев, що їх ламає буревій тощо.

У Шевченкову поетичну традицію органічно ввійшли лише ідилічні пейзажі, бурхливих у нього вкрай маю. Це передусім зачин балади «Причинна» і нечисленні мариністичні (опис штормового моря) пейзажі в поемі «Гамалія». Зазначимо, що мариністичний напрям був абсолютно новий для української романтичної поезії і не представлений у творах Шевченкові їх попередників.

Натомість пейзажі-ідеями займають чільне місце в доробку митця. Пов'язано це, звичайно, не лише з тією поетичною традицією, що витворилася, а й з долею самого Шевченка, яка склалася так трагічно. У зв'язку з тим, що він був позбавлений навіть можливості відвідувати Україну так часто, як би того хотів, у нього виробилась особлива «оптика», крізь яку рідна сторона, зрозуміло, бачилася йому не лише найкрасивішою, а й щасливою. Не випадково й головний герой повісті «Княгиня», якого можемо сприймати як альтер-его самого автора, говорить про те, що за тривалий час розлуки з батьківщиною він уже звик думати про неї в ідилічному ракурсі, адже саме такою вона поставала у його мріях і спогадах: «В продолжение моего странствия вне моей милой родины я воображал её такою, какою видел в детстве: прекрасною, грандиозною, а о нравах ее молчаливых обитателей я составил уже свои понятия, гармонируя их, разумеется, с пейзажем. Да мне и в голову не приходило, чтобы это могло быть иначе. А выходит, что иначе» [12, с. 162].

Як відомо, «болісне неспівпадання мрії з дійсністю – основа романтичного світосприймання» [11, с. 200]. Прагнучи нейтралізувати несумісність мрії і дійсності, поети-романтики зверталися до героїчного минулого українського народу. На думку В.Сахарова, романтизм «дав кожній національній літературі нову можливість зрозуміти свою самостійність, народні корені, неперервний зв'язок з історією, переказами, багатовіковою традицією» [7, с. 5]. Загалом у всіх слов'янських народів визначальною для романтичного світогляду є саме ідея неперервності історії, міцного зв'язку між минулим,

сучасним і майбутнім. Ідея народу стала організуючим началом і у творчості українських поетів-романтиків, які так само, як у подальшому Шевченко, протиставляли героїчне минуле трагічній безвольності сучасності.

Звернення до минулого відбувалося через усну народну творчість, що привело до утворення неподільного пласта в українській романтичній поезії – фольклорно-історичного. Прикметна його особливість – виняткова суб'єктивність описуваних подій і постатей; рівень історичної правди був мінімальний, адже загалом романтичному мисленню «характерна ліризація фольклорно-історичного матеріалу, висунення на перше місце оціночної позиції сучасника» [10, с. 25]. Зрештою, українські поети-романтики не були істориками, і їхнє завдання полягало не у вірогідному відтворенні тієї чи тієї історичної доби, а в змалюванні й передачі настрою – переможного, вільного, який би виразно протиставлявся сучасному для поетів занепадові національної ідеї і сприяв її розвою.

Загальновідомо, що «романтиків приваблювали міфи: біблійні, античні, середньовічні, фольклорні, – і вони їх багаторазово переосмислювали й опрацьовували. Та головне – вони хотіли дати свої образи-міфи» [8, с. 158]. Українські поети-романтики змогли розпочати процес формування такого міфу України, який пізніше майстерно завершив Т.Шевченко. Завдяки цьому у свідомості наших сучасників Україна доби козаччини презентована насамперед через поезію «Кобзаря» й асоціюється з мужністю й витривалістю ліричних героїв Шевченка (як реальних історичних постатей, так і вимислених).

Поети-романтики не прагнули проаналізувати історичні події, вони обмежувалися мальовничим і героїчним (а отже ідеалізованим) описом героїв і подій козацької доби. Та попри це поетичні твори романтиків зберігають «генетичний зв'язок з історичними джерелами і народними історичними піснями й переказами» [10, с. 26].

Отже, поява Шевченка на літературній арені України справді стала винятковим явищем. Важливо відзначити, що митцеві вдалось оминати

традиційне для європейських літератур «входження» нового імені, коли між представниками старої генерації і молодим талантом постають нездоланні суперечності. Митець зміг засвоїти все найкраще від своїх попередників, посправжньому геніально опрацювати й збагатити його.

Література

1. Геник-Березівська З. Грані культур: Бароко. Романтизм. Модернізм. – К.: Гелікон, 2000.
2. Історія української літератури: У 2 т. / Відп. ред. М.Яценко. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. 1.
3. Клочек Г. Поезія Тараса Шевченка: сучасна інтерпретація: Посіб. для вчителя. – К.: Освіта, 1998.
4. Коцюбинська М. Мої обрії: В 2 т. – К.: Дух і літера, 2004. – Т. 1.
5. Наливайко Д. Стиль поезії Шевченка // Слово і час. – 2007. – № 1.
6. Нахлік Є. Шевченко і Пушкін: класицисти, романтики, реалісти? // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2003. – № 1.
7. Сахаров В. Под сенью дружных муз: О русских писателях-романтиках. – Москва: Художественная литература, 1984.
8. Тертерян И. Романтизм как целостное явление // Вопросы литературы. – 1983. – № 4.
9. Тимошенко Ю. Функції персоніфікації в поетичній творчості Т.Шевченка // Слово і час. – 2006. – № 3.
10. Українські поети-романтики: Поет. твори / Упорядкув. і прим. М.Гончарука; Вступ, ст. М.Яценка. – К.: Наукова думка, 1987.
11. Федотова О. Романтизм: Энциклопедия. – Москва: Олма-Пресс Образование, 2002.
12. Шевченко Т. Твори: У 5 т. – К.: Дніпро, 1970. – Т.3.